

Petar
Grujičić

Gospodari vremena

■ Laguna ■

Copyright © 2016, Petar Grujičić
Copyright © ovog izdanja 2016, LAGUNA

BIBLIOTEKA

MERIDIJAN

Knjiga br. 55

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Gospodari vremena

Sadržaj

PRVI DEO

ROĐEN POD SREĆNOM ZVEZDOM. 9

1. *Državna klasna lutrija Kraljevine Jugoslavije* . . 11

2. Svaka se posledica pretvara u uzrok.24

3. Buđenje.52

4. Beogradski noćni život62

5. Prodavac novina.72

DRUGI DEO

GOSPODAR VREMENA.83

1. *Centrala za humor* 85

2. „Nekad i ja omanem“ 109

3. Knjigovođe. 133

4. Skok u budućnost 146

TREĆI DEO

MAKS ŠMELING	161
1. Počasni gost	163
2. „Čovek ipak nije dugo trenirao“	185
3. Marija Oršić	209
4. Beleške iz arhive	228

ČETVRTI DEO

OSLOBOĐENJE	239
1. Izlazak iz zatvora	241
2. Petokolonaš	250
3. Skok sa mosta	259

Prvi deo

ROĐEN POD SREĆNOM
ZVEZDOM

Državna klasna lutrija Kraljevine Jugoslavije

Novčani iznos premije u izvlačenju dobitnih srećki V klase iz marta 1941. godine, jedan od najvećih u dotadašnjoj istoriji igara na sreću *Državne klasne lutrije Kraljevine Jugoslavije*, neočekivano je suočio upravu lutrije sa više neprijatnih problema, čak i pre nego što je dobitnik premije bio proglašen a njen iznos tačno utvrđen. Uzrok tih problema se nije toliko ticao samog iznosa premije i formalnih procedura, koliko zluradih, čak otvoreno podstrekačkih komentara, uperenih protiv autoriteta *Državne klasne lutrije* i njene uprave. Izvor tih otrovnih komentara, i onih javnih i onih tajnih, bile su – beše to prilično očigledno – privatne lutrije čiji je rad ukazom kneza namesnika prvi put dozvoljen godinu dana ranije. Stupanjem na snagu tog ukaza, o čijoj opasnosti su mnogi poznavaoци prilika blagovremeno davali upozorenja, na tržištu igara na sreću se u Kraljevini

Jugoslaviji prvi put stvorila konkurencija čiji su rizični dometi i nesagledive posledice postali vidljivi upravo ovim naglim, neočekivanim povodom.

Na početku je sve izgledalo kao da se odvija redovnim tokom. I ranije se događalo da dobitnici glavne premije *Državne klasne lutrije* ne budu izvučeni tokom više nedelja, pa čak i meseci; manji dobici pak uredno su izvlačeni i isplaćivani, dok je onaj najveći, koji je podrazumevao podudaranje svih šest cifara na serijskom broju srećke pete klase, ostajao nedodeljen. Time je fond premije postajao sve veći iz kola u kolo, a broj prodatih srećki, potaknut spontanom, narastajućom pažnjom svih novinskih i radijskih izveštaja, rekordno se uvećavao.

Ovoga puta fond je narastao na još nezabeleženu sumu od preko tri miliona dinara. A naporedo sa nestrpljenjem široke javnosti da se proglasi dobitnik, prvi put su se pojavila i već pomenuta podmukla nagađanja čiji inspiratori su mogle da budu samo ličnosti iz uprava novih, privatnih lutrija koje su u monopolu državne lutrije videle svog najvećeg neprijatelja. Opet su se pojavile one iste optužbe koje su bile i razlog osnivanja privatnih lutrija – da je monopol države nad igrama na sreću, te najizvesnije i najisplativije državne delatnosti, počeo da kontroliše i samu državu, te da su u odgađanje dodele premije prste umešala ministarstva, rešena da na taj način, u jeku velike ekonomske krize i ratnog požara koji je već zahvatio polovinu Evrope, pošto-poto

sakriju dotadašnje malverzacije i popune rupe u svojim sumnjivim finansijskim proračunima.

Stoga je vest da je u poslednjem kolu dobitna srećka kupljena u Drinskoj banovini, na prodajnom mestu u izvesnoj palanci M. (iz razloga diskrecije, naziv palanke nije smeo pre vremena biti objavljen), negde na potezu između Šapca i Šida, dočekan u *Državnoj klasnoj lutriji* sa velikim olakšanjem, kao kraj višemesečne bespoštene harange. U najširem građanstvu pak svi su se pitali ko je dobitnik i da li je on možda zaista u vezi sa državnim ili paradržavnim strukturama koje su eventualno kumovale njegovoj premiji.

U nameri da povrati ugled i opovrgne zlonamerna sumnjičenja, uprava Lutrije se odvažila na efektan potez – da u službenim prostorijama, umesto formalne isplate kakva je praktikovana u prethodnim kolima, ovoga puta priredi svečanost čiji će tok biti detaljno publikovan najširoj javnosti u svim dnevnim novinama, kao i u direktnom prenosu preko državnog radija. Već iza devet časova, u svečanoj sali na prvom spratu sedišta *Državne klasne lutrije* u Ulici Vase Čarapića u Beogradu, sve je bilo spremno za doček dobitnika i uručenje premije. Predsednik lutrije gospodin Radomir Popović, koji je provodio već treći mandat na toj poziciji, bio je u crnom, svečanom odelu kakvo je nosio samo u retkim prilikama, uključujući i onu kada ga je pre nekoliko godina na dužnost lično imenovao knez namesnik. U sali su se nalazili i članovi Upravnog odbora Lutrije

u punom sastavu, četvorica njih na čelu sa gospodinom Popovićem i sekretarom Narodnog ministarstva privrede pod čijim okriljem se vršila delatnost svih lutrija u Kraljevini Jugoslaviji. Među prisutnima bez službenog zvanja nalazila se i osoba koja je u predviđenom protokolu imala ključnu ulogu – unajmljeni fotograf, mlađić u beloj košulji sa šarenom leptir-mašnom i crnom francuskom kapom na glavi. Osim što će svojim aparatom ovekovečiti čin svečanog uručenja premije, u dužnost mu je dopalo da snimi i jedan kuriozitetan prizor – unutrašnjost trezora, sobe od nepunih petnaest kvadrata koja se nalazila iza teških čeličnih vrata. Trezor je bio pod stalnim dežurstvom internog obezbeđenja i u njega se ulazilo pravo iz svečane sale. Još rano ujutru, fotograf je montirao stalak u unutrašnjosti trezora i aranžirao rasvetu sačinjenu od brojnih lampica unutar polica sa naslaganim svežnjevima novca. Do deset časova, za kada je zakazan početak svečanog uručenja, uspeo je da napravi već preko trideset snimaka, svestan neizbežnog uticaja koji će njegove pažljivo aranžirane fotografije, kao uverljiva potvrda mogućnosti *Državne klasne lutrije* da isplati rekordni iznos premije, ostaviti na čitaoce svih sutrašnjih novinskih izdanja.

Desetak minuta pre deset časova, nekoliko službenika je već izašlo na balkone i motrilo na ulicu gde se već okupio znatan broj novinskih reportera i fotografa. Na osnovu prethodnog iskustva, dobitnike premije su umeli da prepoznaju već na prvi pogled. Obično su

to bile grupne, porodične posete u svečarskom, bučnom raspoloženju, sa raspamećenim dobitnicima koji su dolazili već podnapiti. Ili su pak, sasvim suprotno, to bile osobe sa nekom prenaplašenom, uštogljenom diskrecijom i mirnoćom koja ih je, uprkos želji da izgledaju savršeno neprimetno, baš naprotiv, činila skoro odmah uočljivim. U predviđanjima je ponekad bilo i omaški, poput one koja se upravo odigrala pred očima prisutnih: nekoliko minuta pre deset časova, uz ivičnjak trotoara preko puta glavnog ulaza, zaustavio se crni ford sa taksi oznakama. Iz njega je izašao stariji, brkati čovek u mantilu i sa šeširom na glavi. Nije čestito ni iskoračio iz vozila i platio vožnju, a već je sa svih strana bio okružen novinarima koji su ga zasuli pitanjima:

„Kako nameravate da potrošite osvojen novac?“

„Koje su vam bile prve reakcije kada ste čuli za srećnu vest?“

„Šta su rekli ukućani i okolina?“

Čovek je zastao zatečen bujicom pitanja, a zatim je, čim je uspeo da se pribere i najzad došao do reči, kratko odgovorio da je on „pošten čovek“ i da ne igra igre na sreću. Potom se, uz smešak izvinjenja, naglo okrenuo i žustro zaputio do obližnje berbernice iza čijih vrata je nestao, jer se, očigledno, tamo i zaputio.

U stvari, dobitnika je prilikom ulaska u sedište *Državne klasne lutrije* primetio jedino portir u ulaznom holu. Uočio ga je kako stoji pred ulazom već neko vreme, dovršava kornet sa sladoledom i kontroliše da

li se adresa sa telegrama podudara sa uličnim brojem na zgradi. Sladoled je, izgleda, bio i razlog zbog kog je mladić čekao pored vrata – iza leđa su mu se još uvek nazirala sladoledžijina kolica gde je poslastica malopre kupljena. Kada je pojeo sladoled, mladić se zaputio do portirnice, gde je pokazao telegram i lična dokumenta na ime Dobrica Lukić.

Portir je pažljivo osmotrio tog mršavka sa platnenom torbom prebačenom preko ramena, još pomalo bunovnog posle noći provedene u vozu. Nije imao ni dvadeset godina. Bio je u tamnom vunenom džemperu na kopčanje, sa plavom, razbarušenom kosom i šiškama ispod kojih su se videli belo, bubuljičavo lice i plave oči koje su mirno, pribrano posmatrale. Shvativši sa kim razgovara, portir ga je odmah uputio na stepenište sa crvenim tepihom, koje je vodilo do svečane sale na spratu.

Stepenište je bilo potpuno prazno, ali ne zadugo: mladić nije prešao ni njegovu polovinu, a već je sa svih strana bio okružen novinarima koji su, u međuvremenu shvativši šta se dogodilo, nahrupili za njim u zgradu. Tiskajući se i grabeći u trku po nekoliko stepenika da ga prestignu, zasipali su ga sa svih strana rafalom onih istih, malopre već uvežbanih pitanja:

„Kako nameravate da potrošite osvojen novac?“

„Koje su vam bile prve reakcije kada ste čuli za srećnu vest?“

„Šta su rekli ukućani i okolina?“

Uplašen tolikom agresivnom pažnjom, mladić isprva nije odgovarao. Tek kada se dokopao vrha stepeništa i kod otvorenih vrata svečane sale na tren zastao, spontano i kratko je odgovorio na pitanje koje mu je poslednje razgovetno doprlo do ušiju – o tome na šta će potrošiti novac od premije:

„Idem kod *Pelivana*, na bozu i sladoled.“

Potom je, u pratnji službenika koji ga je već čekao, ušao u svečanu salu čija se vrata za njima glasno zatvorile. Mladića je dočekaو špalir sačinjen od članova Upravnog odbora lutrije, na čijem čelu se nalazio direktor Popović, koji mu se predstavio i čestitao na dobitku, a onda počeo sa predstavljanjem jednog po jednog člana Upravnog odbora, predstavnika zvanične komisije Lutrije i Ministarstva privrede. Nelagoda tokom upoznavanja beše obostrana: baš kao i sam Popović, domaćini su jedva prikrivali iznenađenje zbog izgleda i nevelikog broja godina dobitnika, dok je mladiću, pred tim starijim osobama gospodskog držanja i oblačenja, u isti mah bilo teško, zapravo nemoguće da se uživi u ulogu vojnog starešine koji postrojava grupu podređenih oficira. Zato ga je obuzelo istinsko olakšanje kada ga je na kraju špalira dočekala devojka obučena u narodnu nošnju. Lice joj je bilo narumenjeno, a usta jarko nakarminisana i široko osmehnuta, dok je u visini napudersanih grudi stešnjениh u jeleku pridržavala veliku tablu sa nacrtanim bankovnim čekom i ispisanom cifrom od neverovatnih 3.200.000 dinara. Odnekud se tu stvorio

i fotograf, te uz jedno „smešak, molim“, opalio blic čiji bljesak je mladog dobitnika potpuno zaslepio, praćen zvukom unisonog aplauza ljudi u sali. Trenutak kasnije, međutim, pogled je počeo da mu se bistri i oblikuje konture svetlucavog, snolikog prizora na ivici treznog opažanja – prizora unutrašnjosti trezora sa osvetljenim policama od poda do plafona, nakrcanim uredno naslaganim svežnjevima novca.

„I, jeste li odlučili kako ćete da podignete premiju?“, pitao je Popović. „U gotovini ili preko računa?“

„U gotovini“, reče mladić prenuvši se. Skinuo je platnenu torbu sa ramena i prosledio je do službenika pored trezora. Ipak, toliki novac nije mogao da stane u običnu, ma koliko veliku platnenu vreću, pa su neki od službenika već počeli da se osvrću i pitaju za nove vreće i kofere. U tome ih je prekinuo sekretar Narodnog ministarstva privrede, koji je sedeo za stolom u dnu sale. Izvinjavajući se, on je podsetio mladića da još nisu obavljene sve formalnosti pred uručenje premije:

„A dobitni loz?“, pojasnio mu je. „Gde vam je? Premija se, kao što znate, dodeljuje donosiocu dobitnog loza, a vi nam ga još uvek niste pokazali.“

„Da, da... naravno“, mladić je, malo postidjen zbog toga što je prevideo tu logičnu formalnost, spremno posegnuo rukom u džep pantalona i izvadio mali novčanik od crne veštačke kože.

Ali kada je unutra proturio prste, u njemu nije bilo dotične srećke, barem ne u pregradi u kojoj je mislio

da ju je ostavio. Pažljivo je pogledao i ostale pregrade u novčaniku. Onda je zavukao ruku u džep, ali ni tu ništa nije pronašao, baš kao ni u ostalim džepovima pantalonu. Potom se usmerio na košulju ispod džempera gde su se nalazila dva džepa, ali ni tu ništa nije pronašao.

Direktor Popović i prisutni službenici su mu savetovali da se pribere i rekli da nema razloga za paniku, jer ga je na uplatnom mestu u palanci M. ovlašćeni prodavac svakako dobro upamtio i zabeležio, pa niko drugi osim njega neće biti u mogućnosti da podigne premiju. Stoga je mladić ponovo, polako i sa uvećanom pažnjom, rukama koje su već podrhtavale od treme, krenuo da pretresa sve džepove i džepiće na pantalonama i džemperu, pokušavajući da dozove u sećanje izgled tog papirića žućkaste boje, sa žigom i utisnutim crvenim serijskim brojem.

Istina, međutim, beše brutalno nedvosmislena: dobitne srećke nigde nije bilo, a samim tim ni mogućnosti da Dobrica Lukić preuzme osvojeni novčani iznos. Mučna nelagoda je počela da obuzima i ostale u sali, suočene sa mogućnošću presedana koji će neminovno vaskrsnuti sve one gorke, opasne optužbe od prethodnih dana, uperene protiv autoriteta *Državne klasne lutrije* i njene uprave. Pod pritiskom neizvesnosti kao da se i vazduh zgusnuo u prostoriji, sve dok se u jednom trenutku nije začuo glas iz dubine svećane sale, ali negde po strani, kao da je govorio sam sebi:

„Osvojiti milione i onda ih tek tako izgubiti, pa to je... jednostavno, nemoguće!“

Svi su se osvrnuli u smeru glasa koji je pripadao nekom starijem, mršavom službeniku koji je pogureno stajao pored prozora u dnu sale. Sa malim durbinom u ruci, uz jedva primetan osmeh i sa oklembešenom cigaretom u ustima, nešto je posmatrao na ulici. Jedini je on, ispostaviće se, čak ranije od portira u prizemlju, zapamtio mladića pre nego što je ušao u zgradu, i to baš u trenutku kada je ovaj od sladoledžije, kraj pokretnih kolica nasred praznog kolovoza, kupovao sladoled. Sladoledžija je u međuvremenu otišao, a službenik se, potaknut neočekivanim razvojem događaja, setio mogućnosti da je, dok je iz novčanika plaćao sladoled, mladiću srećka ispala na trotoar.

Svi službenici se, zajedno sa direktorom Popovićem, odmah sjatiše kod prozora. Svakom od njih je i bez durbina postalo očigledno zašto je njihov kolega pokazivao rukom ka ulici: nasred kolovoza, tamo gde je do skoro stajao sladoledžija, nazirao se papirić koji je, po svoj prilici, bio upravo tražena srećka.

„Obrni-okreni“, službenik kraj prozora je zaključio, „momak je ipak rođen pod srećnom zvezdom.“

Rečenica nije bila izgovorena do kraja, a već se sa stepeništa u hodniku začuo zvuk paničnih koraka. Prošavši između zatečenih novinara i reportera koji su čekali kraj ulaznih vrata, Dobrica Lukić je istrčao pravo na ulicu. Napolju je, ispostavilo se, uz ivičnjak trotoara

stajala grupa ljudi koja se tu nije nalazila prilikom mladićevog dolaska. Dobrica se probio između njih i zakoračio na kolovoz, kada ga je za rame, prilično grubo, zgrabila nečija šaka. Osvrnuo se i ugledao lice u uniformi žandarma.

„Sačekaj tu“, reče žandarm, „dok ne prođe kolona na ulici!“

„Kolona? Kakva kolona?“

Dalje raspitivanje se pokazalo izlišno, jer mladić je tek tada shvatio kuda su okupljeni na ulici gledali – ka velikoj, bučnoj masi koja se iz pravca Kraljevog trga, poput nadirućeg talasa, valjala uz galamu, predvođena malim kamionom na čelu kolone. Na prednjoj strani tog vozila okićenog državnim zastavama, kao simbolični štit, bile su istaknute velike fotografije mladog kralja Petra Drugog i patrijarha Varnave, dok se na prikolici tiskala grupa mladića i devojaka, od čije težine je vozilo poglelo skoro do asfalta.

Bile su to demonstracije kakve su se u Beogradu raznim povodima, u skoro zakonomernim vremenskim razmacima, održavale tokom poslednjih nekoliko decenija, najavljujući promene društvene klime – promene nagle i hirovite, koje su skoro uvek, pre ili kasnije, dovodile do stanja lošijeg od onog koje im je prethodilo. A kojim povodom su se ove demonstracije održavale, mladiću uopšte nije bilo jasno, osim što je bio siguran da se radilo o najvećoj grupi ljudi koju je ikada video na jednom mestu. Demonstranti su skandirali

gromke parole od čijih slogana se razgovetno čulo samo „grob“, „rob“, „rat“ i „pakt“. Uprkos značenju tih kratkih, jednosložnih reči koje su se u vazduh zasecale kao udarci čekića o dleto, demonstranti su mahom izgledali veselo, ozareno, čak i oduševljeno, uostalom baš kao i većina ljudi koji su stajali sa obe strane ulice, mahali im i od srca aplaudirali.

U tom neobičnom neskladu zvuka i slike, Dobrica se osetio potpuno nemoćnim naspram velike mase koja je nadirala poput neke velike, nezaustavljive bujice duž praznog rečnog korita – pravo ka usamljenom papiriću njegove srećke koju je i dalje fiksirao pogledom. Probao je još jedanput da iskorači na ulicu pre nego što gomi-la naiđe, ali ga je čvrst stisak žandarma za mišicu opet zaustavio. Ni povici direktora Popovića i ostalih službenika načičkanih na prozorima *Državne klasne lutrije*, upućeni žandarmu da pusti mladića, nisu bili od pomoći – zbog buke koja se širila na sve strane, ovaj nije bio u stanju da ih čuje.

Mladić je kasnije često bio u prilici da u sećanje dozi-va pojedinosti tog nesvakidašnjeg prizora, a naročito jednu: u tom bučnom, raspojasanom karnevalu o čijim povodima održavanja ništa nije znao, pažnju mu je privukla žena koja je stajala na krovu kamiona sa čela kolone – pre svega njena neuobičajeno dugačka kosa čije plave vlasi su se vijorile na vetru. Nosila je dugačku haljinu jednostavnog kroja, koja joj je sezala do stopala, i za razliku od ostalih demonstranta nije izvikivala parole.

Nepomična i nema na tom kamionu, kao statua, bila je u neobičnom kontrastu sa svojim preglasnim, veselim okruženjem. Imala je izuzetno lepo lice, svetao ten, prodorne plave oči i osim te izuzetno dugačke kose čije zlatne niti su joj se mrsile ispred čela, uprkos razdaljini koja ju je delila od mladića, ostavljala je utisak kao da sve vreme gleda pravo u njega.

Ali slika te najlepše žene koju je ikada video, umesto da ga pribere i rastrezni, mladića je još više izbezumila u tom vrtoglavom metežu. Između točkova vozila i bezbrojnih nogu koje su gazile, koračale i marširale kolovozom, njegova srečka je polako ali neminovno nestajala iz vidokruga. Čak su mu u jednom trenutku i suze navrle na oči, ali ne zbog nestale srečke, nego zbog neke čudne, jake energije koja je sa tim demonstrantima proticala ulicom, a kojoj se on svojim stavom i fizičkim položajem nehotice suprotstavio.

Nije prošlo ni pet minuta od njenog nailaska, a bučna kolona iz Vasine ulice se udaljila i razišla do poslednjeg demonstranta. I prolaznici sa oba trotoara su počeli da se razilaze. Samo je Dobrica Lukić, mladi dobitnik u poslednjem kolu izvlačenja srečki V klase *Državne klase lutrije*, ostao na sredini kolovoza da još neko vreme stoji i utučeno zuri u tlo pred sopstvenim nogama. U neprirodnoj, nagloj tišini koja je zavládala okolinom, bio je suočen sa činjenicom da od njegove srečke koja se do pre koji trenutak tu nalazila, više nema ni traga.